

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

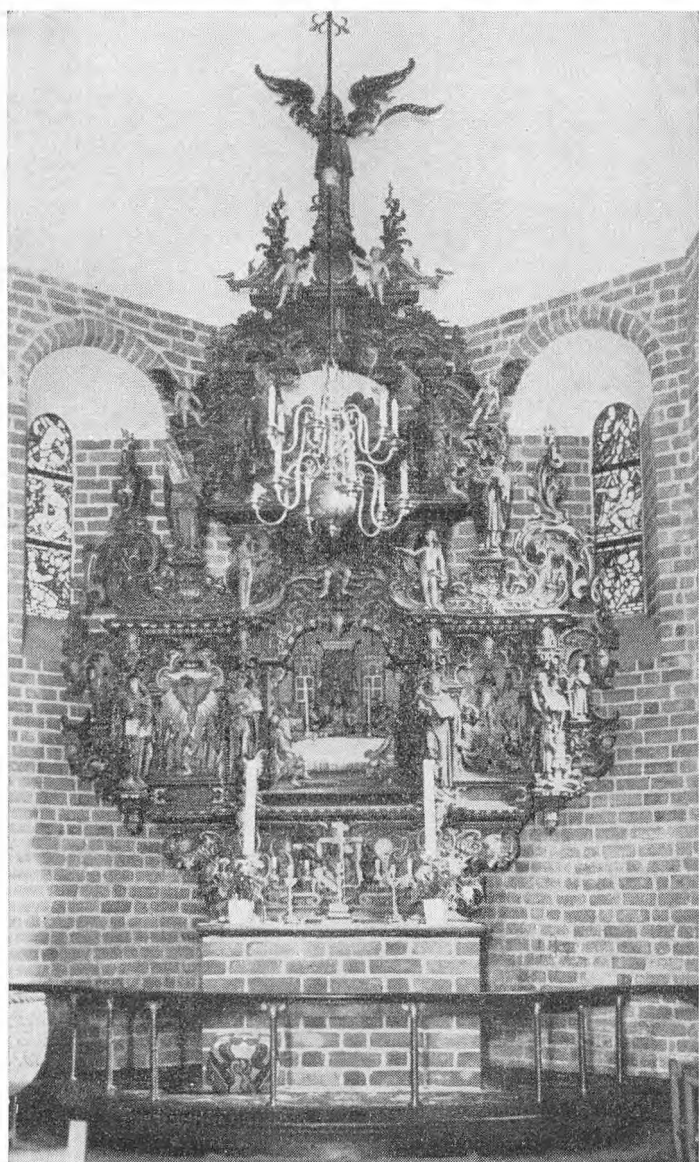
Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

J. S. MØLLER

Vor Frue Kirke

I KALUNDBORG

Ny udgave af
særtryk af „Fra Holbæk Amt“ 1940

Vor frue Kirke i Kalundborg

Af kirkens historie

Det fortælles i et berømt sagn, optegnet af Thiele, at dengang Esbern Snare ville bygge kirken i Kalundborg, ville dette først ikke lykkes for ham. Men da kom en trold til ham og tilbød sin tjeneste på det vilkår, at når kirken var færdig, skulle han kunne sige, hvad trolden hed; hvis ikke, give ham sit hjerte og sine øjne. Nu gik arbejdet godt fra hånden, og trolden satte endog kirken på stenpiller. Men da kirken omtrent var færdig, blev Esbern ræd, fordi han endnu ikke kendte troldens navn. Men så en dag, da han sørgende herover gik på markerne, lagde han sig ned ved Ulshøj for at hvile. Da hørte han en troldkvinde tale inde i højen: „Ti stille, barn mit! I morgen kommer Fin, far din, og gi'r dig Esberns øjne og hjerte at lege med!“ Han gik da ved godt mod tilbage til kirken. Der kom trolden just med den halve stenpille, som endnu manglede, og Esbern hilste ham da og kaldte ham Fin. Derover blev trolden så forbitret, at han fór bort gennem luften med den halve pille, „og derfor står kirken kun på tre og en halv stenpille“¹. Der findes to andre danske sagn herom, hvorefter det ene tilføjer, at „pillen er muret foroven“².

Der findes mange andre Fin(d)-sagn fra Danmark, knyttede til forskellige andre kirker, men nogen navngiven bygmester omtales ikke i disse, og som regel er det blot en sten i muren, som kommer til at mangle³.

Sagnet er også knyttet til domkirken i Lund, først optegnet 1654. Også dér hedder trolden Finn, men bygherren kaldes dér Skt. Laurentius. Troldens betingelser var lidt andre, han skulle, hvis han ikke gættede navnet, bringe trolden sol og måne eller sine øjne. Også han lagde sig på en høj og hørte da troldkonen tale til sit barn i højen, og den var omtrent ordlydende med hendes tale i vort sagn. Men da Finn i sit raseri ville vælte søjlen i kirken, blev han til sten, og sagnet går ud fra, at det er ham,

der er hugget på en søjle i kirkens krypt, hvor han ses omfavnende søjlen.

Det specielle Finn-sagn er almindeligt i hele Sydsandinavien. Beslægtede sagn af anden form kendes fra hele Skandinavien. Professor v. Sydow i Lund mener⁴, at Fin-sagnet fra Sydnorge over Danmark er vandret til Skaane, og at sagnet om domkirken i Lund ikke er meget yngre end kirken. Er dette rigtigt, kan sagnet også være blevet knyttet til Esbern Snare og hans kirke, der er lidt yngre end kirken i Lund, allerede i middelalderen. Det er kun meget få af disse skandinaviske sagn, der har noget navn på bygherren.

Det er da sikkert, at en meget gammel folkelig tradition har knyttet *Esbern Assersøn* med tilnavnet *Snare* til vor kirke som dens bygherre. Dette bekræftes da også af Danske Atlas fra 1764, der beretter, at Esbern Snare lod kirken opføre 1171, da han anlagde Kalundborg⁵.

De historiske kildekrifter lader os derimod i stikken, hvad kirken angår. Til gengæld kan der ikke være tvivl om, at Esbern Snare var byens grundlægger. Han var søn af *Asser Rig*, af Hvidernes slægt, i Fjenneslev sogn ved Sorø, broder til biskop *Absalon* og opdraget sammen med *Valdemar*, hertug Knud Lavards søn, som senere blev konge og fik tilnavnet „*den Store*“.

Sakse fortæller i Siklingssagnene, at Hake „lagde med sin flåde ind i den fjord, der på dansk hedder Hærvig (d. e. Kalundborg fjord), lod mandskabet gå i land og fylkede sit folk på samme sted, *hvor nu Esbern har bygget en borg, hvis virke kan skærme egnens bomænd og stænge de vilde vender ude*“⁶. Og under sin omtale af Venderkrigene under Valdemar den Store skriver *Sakse*, at „*ved den tid byggede Esbern Snare Kalundborg og rensede ved dette ny virke havnen for fjendtlige vikinger*, ligesom både han selv og Ingvar og Olaf var *Absalons utrættelige fæller på vikingefærd*“⁷.

Esbern har altså o. 1170 befæstet byen, dvs. „Øvrebyen“, som denne fra gammel tid er blevet kaldt i modsætning til „Nedrebyen“.

I 1167 havde broderen *Absalon* bygget en borg i „Købmandhavn“, i ly af hvilken København voksede. Borge byggedes også ved Vordingborg og i Nyborg, alle som værn mod venderne, der drev storstilet sørøveri på danske kyster. Dette skete i den

stortid i Danmarks historie, da det søndersplittede rige samledes og genvandt sin indre fred. Det søndersplittede rige har Sakse skildret med følgende ord: „Landet var lagt øde af de mange borgerkrige og sønderslidt ved voldsmands slette styre, så det nu var helt udmarvet og segnefærdigt“⁸.

Af Esberns forsvarsværker er i de senere år ved udgravninger under arkitekt C. M. *Smidts* ledelse fundet betydelige rester i „Lindevænget“ vest for Lindegaarden, hvor de har udgjort en forborg mod vest. Han har sikkert også bygget en forborg mod øst på og ved det nuværende torv, hvor byens rådhus nu bl. a. ligger, og hvor det berømte Kalundborg slot senere rejste sine mure og tårne. Begge forborge var, som øvrebyen i øvrigt, omgivne af vand. Mellem dem lå byen på en langstrakt bakke, på hvis top kirken knejser⁹ (fig. 1). Det er sandsynligt, at Esberns eget bosted har ligget på pladsen mellem kirken og Lindegaarden mod vest eller på sidstnævntes nuværende grund, altså ganske nær kirken¹⁰.

Vi har derimod, som nævnt, ingen historisk overleveret viden om, at kirken også er bygget af Esbern Snare i årene efter 1170, men beviserne herfor skal senere fremsættes her. Han havde i øvrigt gode forbilleder også hertil. Hans fader havde bygget Fjenneslev kirke ved Sorø. Absalon har påbegyndt opførelsen af Roskilde domkirke og har fuldført klosterkirken i Sorø, hvilken han gjorde til sin slægts gravkirke. Valdemar selv byggede klosterkirken i Ringsted og gjorde den til gravkirke for sin slægt. Begge de to sidste er lidt ældre end kirken i Kalundborg. Også andre store og mindre kirker byggedes samtidig her i landet.

Kirken i Kalundborg kom ikke uskadt igennem de siden da forløbne o. 780 år. I 1314 brændte tagværket og spirene, der begge har været tækket med bly. I o. 1776 var der atter ild i hvert fald i et af tårnene. Men den største ulykke ramte dog kirken den 7. septbr. 1827 (fig. 2), da midtertårnet sank lige ned i kirken, knuste midterhvælvingen, prædikestolen og jerngitteret omkring alteret og delvis de svære granitsøjler, hvorimod spirene faldt udvendig uden at skade noget af korsarmetårnene¹¹. Årsagen hertil var sikkert den, at en eller flere søjlers fundamentering var blevet svækket ved begravelser under gulvet.

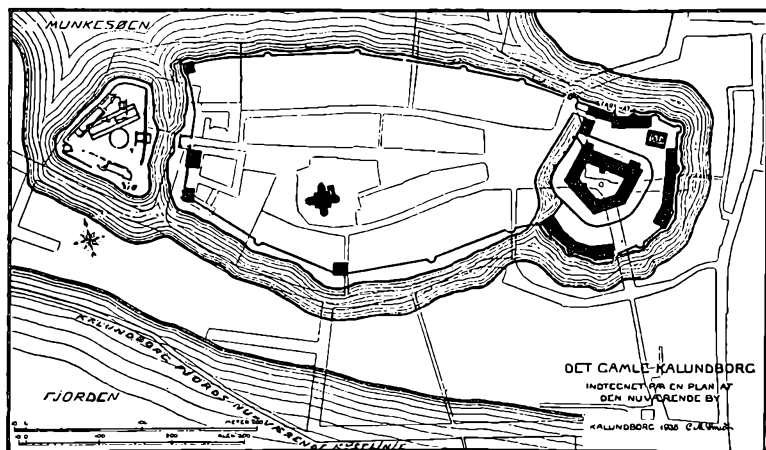

Fig. 1. Grundplan af det gamle Kalundborg, indtegnet på en plan af den nuværende by af C. M. Smidt. Til v.: vestre forborg, til h.: østre forborg (Kalundborg Slot).

(Af Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1936. Gyld. Bogh.)

Det store hul i taget dækkedes midlertidigt med et træloft, tækket med teglsten. En ny, hvidmalet og forgyldt prædikestol i empirestil blev lavet i stedet for den ødelagte, der har været båret „af den gamle Moses med sin Kiep og sine Tavler“¹². Denne prædikestol må stamme fra 1611 og må være lavet af Christen Snedker i Kalundborg. I byens rådstuebog hedder det nemlig:

„Paaske Aften 1611. War opstefnidt for borgermester och raad Christen Snedker och bleff hannem aluorligen paamindit, at handt medt ald thilbehøring schulde forferdige och fylidste gjøre, huis som er thilbage wferdige af dend predichestol vdi Wor frue Kirche; thaa beplictede hand sig, *under hans halsis for-tabelse*, aldt som er thilbage wferdige at forferdige och fylidste gjøre inden Pingsdag førstkommendis“. Derunder har snedkeren under et fliget skjold tegnet sine forbogstaver C og R, både sammenslyngede og hver for sig¹³. Men det var jo unægtelig hårde vilkår, som snedkeren havde fået, så han må da sikkert have fået prædikestolen færdig til tiden!

I denne skamskændede skikkelse lå kirken på grund af manglende pengemidler hen i mange år, indtil det lykkedes at få den restaureret i årene 1867–71 ved arkitekt F. V. Tvede, hvorved

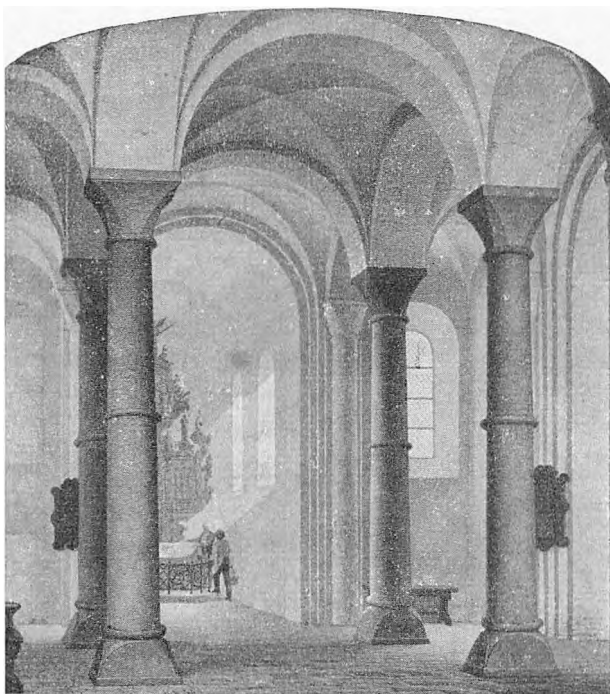

Fig. 2. Vor Frue kirke før 1827.
Lith. Heinrich Hansen. „Danske Mindesmærker“ 1860.

også et nyt midtærtårn opførtes efter en gammel opmålingstegning. Til minde om denne restaurering sidder i våbenhuset en tavle med indskrift:

„Kirken byggedes c. MCLXXI. Midtærtårnet nedstyrtede den VII Sept. MDCCCXXVII. Ved Bidrag fra Staten og Kommunen gienreistes Midtærtårnet MDCCCLXX, og Kirkens Restauration fuldendtes MDCCCLXXI“.

Restaureringen særlig af kirkens indre skete ret hårdhændet, med et tykt pudslag af cement skjultes mange enkeltheder, andre gengaves i misvisende form. Nogle af granitsøjlernes dele måtte delvis fornyes. Spirene, der hidtil havde været tækkede med bly, fik et andet materiale lagt på.

I 1819 fik kirken orgelværk¹⁴; det blev fornyet ca. 1920, og 1957 byggedes et nyt med 16 stemmer hos Frobenius i Lyngby.

Sluttelig blev der i årene 1917–21 foretaget en gennemgribende ny restaurering af kirkens indre og delvis af dens ydre ved arkitekterne *A. og Mogens Clemmensen*, hvorved det lykkedes at genfremstille kirkens indre og delvis dens ydre i dens oprindelige skikkelse og i alle enkeltheder. Til minde om denne restaurering sidder i våbenhuset en tavle med følgende indskrift:

„MCMXVII–MCMXXI blev Kirken istandsat og efter de fundne Spor ført tilbage til sin oprindelige Skikkelse“.

Mogens Clemmensen har på grundlag af de herved indvundne erfaringer givet en fortrinlig arkitektonisk beskrivelse af kirken i et prægtigt værk, hvortil bygningshistorikeren *Vilh. Lorenzen* har bidraget med en redegørelse for dens forbilleder og herkomst. Til dette standardværk henholder jeg mig her i det følgende, hvor intet andet anføres. Til citater herfra og visse udtalelser her er i teksten anført forfatter og sidetal¹⁵.

Kirkens indre.

Kirken er en *centralkirke*, hvis plan udgør et ligearmet „græsk“ kors med et ottekantet tårn over enden af de fire korsarme og med et højere, firkantet tårn i midten.

Dette midtertårn bæres af fire granitsøjler, en såre dristig konstruktion (fig. 3). Søjlerne er delvis de gamle; nogle dele måtte, som nævnt, laves i stedet for de sønderslåede. Som andre centralkirker har den været en *borgkirke*, beregnet fortrinsvis for Esbern og hans husstand. Dens form som et græsk kors tyder på, at Esbern oprindelig har tænkt sig den som *gravkirke* for sig og sin slægt. Han blev dog efter sin død i 1204 gravlagt i Sorø kirke, tre år efter broderen Absalon. (V. Lorenzen, s. 33.)

Vel synes kirkens indre lille i forhold til dens imponerende ydre. „Trods den stærke opdeling af rummet virker det dog usædvanligt harmonisk på grund af de gode proportioner og velafvejede enkeltformer, og de mange højtsiddende vinduer i deres stadigt vekslende stillinger giver rummet en malerisk og afvekslende lysvirkning, der fordeler lys og skygge under rummet på en egen besnærende måde“. (Mogens Clemmensen, s. 17.)

Vinduerne, hvis antal er 31, er ret højtsiddende; de har nu alle disses oprindelige form og højde. De har, i hvert fald delvis, været malede på den hvidkalkede puds i buen, hvilket ses af en rest heraf i et vindue i korets nordside.

Murfladerne står nu overalt med stenenes naturlige, røde farve; men oprindelig har de været rødmaledede med hvide fuger. – Stenene er munkesten, lagt i „munkeskifte“, som regel to løbere afvekslende med en binder. Som kontrast til de røde mure er alle buesmigene i vinduer og døre ligesom hvælvingerne fremdeles hvidkalkede.

Midterrummet (skibet) er rigest udstyret med de fire vældige granitsøjler, der bærer midtertårnet, og med murede halvsøjler og falske på hver side af buerne ind til korsarmene; de sidste er i modsætning til skibet uden særlig arkitektonisk udsmykning (fig 4).

De fire granitsøjler er ret slanke, 6,2 m høje. Deres baser (fodstykker) har form som omvendte terningkapitæler. Deres kapitæler (hoveder) har trapezform*. Samme form findes også som fod for døbefonten, og den findes også brugt som kapitæler på søjlerne under pulpituret i Fjenneslev kirke, men samme trapezform findes også i to samtidige danske rundkirker, den ene i Bjernede, nær Sorø, den anden i Thorsager kirke i Jylland, samt i Norditalien. Skaftet består af to dele, der hver ender med en ring.

Arkitekt C. K. Smidt har gjort opmærksom på, at hvis man tænkte sig øverste skaftstykke af søjlerne fjernet og kapitælet anbragt oven på det nederste stykke, ville søjlerne få samme højde som søjlerne forneden i den af Absalon byggede korom-

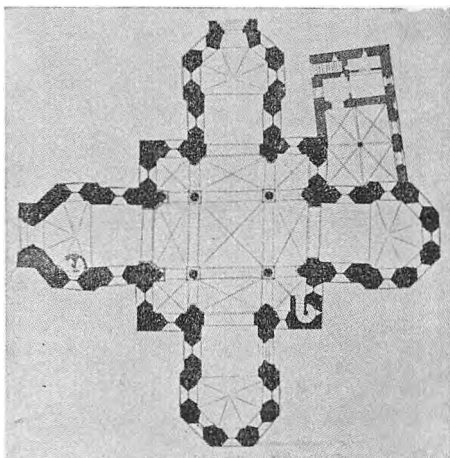

Fig. 3. Grundplan. Den sydlige korsarm vender nedad. I det sydøstlige hjørne ses vindeltrappen. Tilbygning mod nord er sakristiet.

*) Trapezformen er en omvendt pyramide, hvis nedadrettede spids er afskåret. Formen overførtes fra byzantinsk arkitektur til Norditalien, hvor dens romanske form har firkantet overflade og ottekantet underflade, idet der mellem de fire trapezsider er indskudt spidse trekanten.

Fig. 4. Kirkens nuværende indre set fra orglet. I det fremspringende hjørne til højre ses døren til vindeltrappen.

gang i Roskilde domkirke og som søjlerne i tårnpartiet i Fjenneslev, brødrene Absalons og Esberns slægtskirke. Dette kunne antyde, at der er sket en ændring i planen for kirken i Kalundborg, som da oprindeligt kan være tænkt som en virkelig borgkirke i to etager, hvoraf den ene var forbeholdt ejeren og hans husstand. Denne plan må i så fald være opgivet, hvorfor man har stillet de øvre søjleskafter oven på de nedre¹⁶. Mulig har man da i stedet herfor anbragt et pulpitur i vestarmen, hvor orgelpulpituret nu er, for borgens herskab under gudstjenesten.

„Det var en såre dristig tanke oven på disse af to stykker sammensatte søjleskafter at bygge et højt og svært tårn, som ikke synes at have haft støttestykker, som kunne fordele trykket på ydermurene“. (M. Clemmensen, s. 19.) Ganske vist faldt tårnet

ned i 1827, men dette skyldtes en letsindig gravlæggelse under gulvet.

Granitsøjlerne er indbyrdes forbundne med *rundbuede gjordbuer*, der er med til at bære midtertårnets mure. Desuden er der mindre gjordbuer fra søjlerne til halvsøjlepilastrene på hver side ind til korsarmene. Mellem gjordbuerne er der overalt i midterrummet *krydshvælvinger* uden fremspringende ribber, af sædvanlig romansk* form. Alle gjordbuer er nu, som de oprindeligt var, hvidkalkede indtil en halv sten fra kanten. Disse gjordbuers røde kanter tegner sig virkningsfuldt mod det hvide og fremhæver bygningens konstruktion. Korsarmene har derimod *tøndehvælving* nærmest skibet og *kantet kuppel* under tårnene.

Dette firkantede midterrum (skibet) er i virkeligheden som en bygning for sig, delt i tre skibe med et større, kvadratisk midterfag, små kvadratiske fag i hjørnerne samt smalle, aflange sidefag ud for midterfaget (fig. 3).

„Denne komposition giver Kalundborg kirkes hovedparti en særlig stilling inden for verdensarkitekturen, overordentlig sjælden som den er uden for det af byzantinsk kunst beherskede område“. Motivet kan føres tilbage til hellenistisk-romersk bygningskunst, der fik en frodig udvikling også i meget tidlig kirkelig bygningskunst i Syrien, Armenien og i Konstantinopel samt i den store kirke San Lorenzo i Milano (opført i det 6. årh.). Kirker af denne art havde en midterkuppel, der bares af fire søjler, ligesom grundplanen var firkantet eller ganske lidt aflang, og hvis midterfag altid var firkantet. Men vi har også samme grundplan i det lille kapel San Satiro i Milano (opført 876) og i St. Germigny des Prés ved Orleans; men disse har begge et midtertårn – som kirken i Kalundborg – i stedet for en kuppel, og begge er meget ældre end vor kirke. (V. Lorenzen, s. 29 ff.)

Endnu må her omtales de meget smukke murede halvsøjler og pilastre (flade vægpiller), der frembyder vigtige træk.

De søndre halvsøjlers fodstykker er kubeformede (fig. 5). Denne form kendes fra norske stavkirker og har sikkert også

---

*) Romansk stil (rundbuestil), som præger hele kirken, hører den tidlige middelalder til – til o. 1250 – i modsætning til gotisk stil (spidsbuestil), der hører den senere middelalder til.

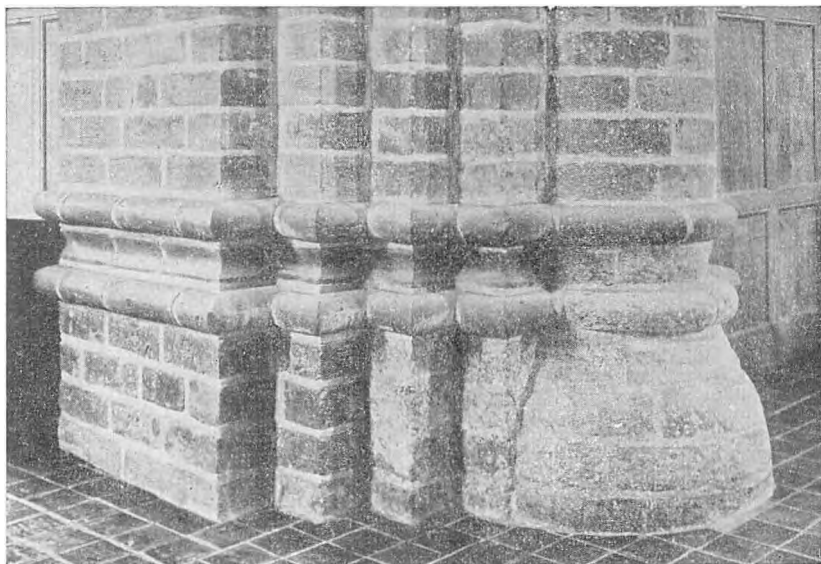

Fig. 5. Søndre halvsøjlebase med false og pilastre

været brugt i samtidige danske trækirker. I øvrigt findes denne form på fodstykkerne for søjlerne under pulpituret i Fjenneslev kirke, men hugget i granit og forsynet med ganske det samme ornament, som findes på døbefonten i Kalundborg. Dette pulpitur blev først indbygget i Esberns tid, så man må antage, at det er samme stenhugger, der har arbejdet i begge kirker. En noget lignende form har de nordre halvsøjlers fodstykker.

Derimod har *de vestre og østre halvsøjlers fodstykker* en helt anden form, de er nemlig firkantede (fig. 6).

Korsarmens buer ind mod midterpartiet bæres af fremspringende *pilastre*, der i vestre og østre korsarm er prydede med forsænkede *halvsøjler* (fig. 6), medens sådanne ikke findes i nordre og søndre korsarm. I den østre pilaster er der to, i den vestre kun en, og den sidste har et fodstykke. De har da ligesom skullet fremhæve kirkens hovedakse, øst-vest-aksen, som er så selvfølgelig i en langkirke.

Motivet med to eller tre forsænkede halvsøjler findes også i nogle andre danske, omtrent samtidige store teglstenskirker, bl. a. Ringsted, Sorø og Vitskøl, men i øvrigt findes de kun i et

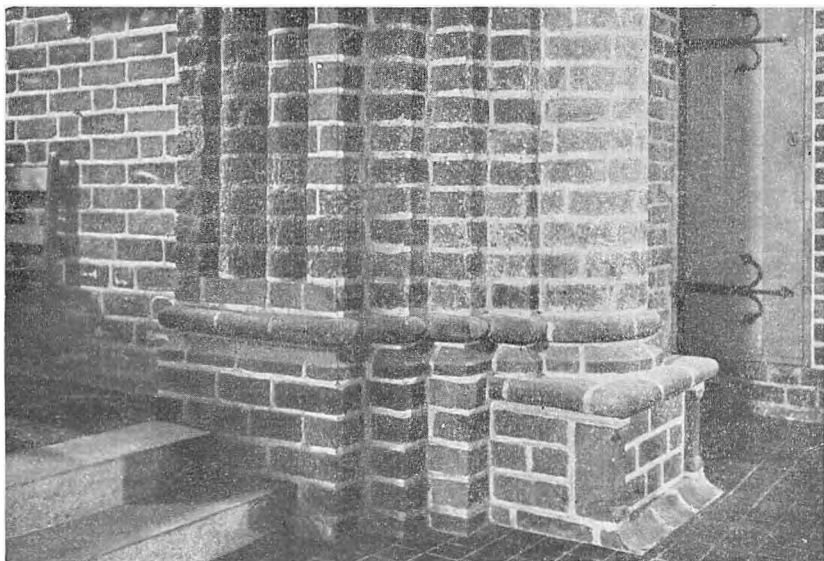

Fig. 6. Østre halvsøjlebase samt pilaster med forsænkede halvsøjler

par belgiske kirker, bl. a. i katedralen i Tournai, og efter C. M. *Smidts* undersøgelser tillige i talrige franske kirker og klostre gennem det 12. årh., således at det må antages, at danske bygmestre har hentet motivet der¹⁷. Men *Mogens Clemmensen* har også ret i, at vi ikke blot har hentet vort kendskab til teglstensbrænding og -teknik fra Lombardiet, særlig fra Milano og Pavia, men også til andre arkitektoniske enkeltheder og ikke mindst til selve grundplanen, der er af afgørende betydning for en forståelse af kirkens stilling inden for verdensarkitekturen. Det er da også sandsynligt, at det er samme bygmester, der har ledet opførelsen af de lidt ældre kirker i Ringsted og Sorø, som også har ledet opførelsen af kirken i Kalundborg, og at denne har været hentet fra Lombardiet. (M. Clemmensen, s. 27.)

I skibets sydøstre hjørne findes en *vindeltrappe* i muren, som fører op til rummet over hvælvingerne. Den var allerede i middelalderen blevet tilmuret, men ved sidste restaurering blev den genopført (fig. 3 og 6). Ad denne trappe kunne man komme til alle tårnene.

Gulvets fliser er grønne og brune og blev lagt ved sidste re-

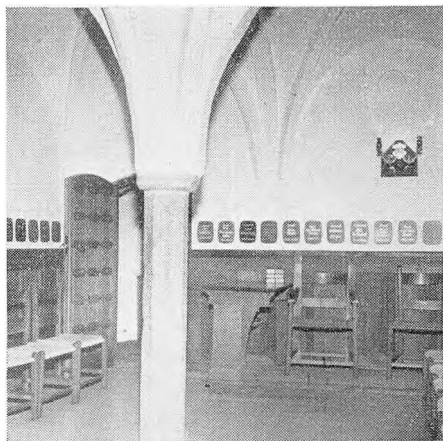

Fig. 7. Sakristiets indre

staurering efter gamle fliser, der fandtes under gulvet; de var vel næppe oprindelige, men dog tidlig gotiske.

Pulpituret foran orglet lavedes ved sidste restaurering af gammelt egetræ fra en stubmølle, ligesom et nyt *orgel* da anskaffedes. Dette er atter fornyet i 1957. Vindeltrappen, der fører op til orglet, indbyggedes i 1920 i stedet for en tidligere grim trappe.

Også det tidligere grimme faste *stoleinventar* erstattedes ved restaureringen med løse stole og en fast bænkerad langs søndre og nordre korsarms vægge – ligeledes af gammelt egetræ.

Sakristiet blev i den senere middelalder bygget til østre korsarm mod nord og i to stokværk. Det er nu et skønt rum med krydshvælvet loft med ribber, som hørte den tids gotiske stil til. Hele inventaret er nyt. (Fig. 7.)

Præstetavlerne på væggene er tegnet af arkitekt Marinus Andersen og opsat i 1948. Oplysningerne er samlet af afd. kirkebetjent Aksel Nielsen. Tavlerne skrift svarer til de pågældende tidsperiode, som strækker sig fra 1386 til til dato.

Kirkens inventar.

Døbefonten (fig. 8) af granit er utvivlsomt samtidig med kirkens opførelse. Langs kummens kant er hugget en kraftig „tovsnoning“ og på dens sider et palmetmotiv* i relief. Dette motiv er sikkert af lombardisk oprindelse og findes bl. a. i San Ambrogio i Milano; men i Kalundborg er det udført af en sjællandsk stenhugger (jfr. s. 12). Foden er dannet som en omvendt trapezkapitel, dens form svarer nøje til granitsøjlernes kapitæler, kun har den fået et ornament som smykke. På fonten lig-

*) Palmetten er et ornament, der har fået sit navn, fordi det minder om en lille palme med dennes bøjede blade i et palmetræs krone. Dette ornament er ældgammelt, brugt allerede i det gamle Ægypten og i Assyrien.

Fig. 8. Døbefront af granit

ger et gammelt *dåbsfad* af messing med byens våben og indskriften: „Wor Frue Kircke Kallundborge“. På dåbsfadet står et mindre *tinfad med kande*, der bærer indskriften: „Kallundborg Kirke 1881“.

Altartavlen (fig. 9) er fra 1650; den er i dristig barokstil og er et af den udmærkede billedsnider *Lorents Jørgensens* bedste arbejder¹⁶. Den er bekostet af lensmanden på Kalundborg Slot *Hans Lindenov d. Y. og hustru, Elisabeth Augusta*, en datter af kong Christian IV og Kristine Munk. Deres våben findes derpå. I nederste felt ses: Kristi fødsel, i midten: korsfæstelsen, nadveren og opstandelsen. Endvidere forskellige fritstående figurer: de fire evangelister, Moses og Johannes Døberen, Adam og Eva, Peter og Paulus. Derover en fremstilling af Kristi himmelfart,

hvorunder står „Actorum I“ (en forkert gengivelse af „Acta Apostolorum I“). Øverst ses Frederik III's navneciffer. Øverst i den gamle, men i ny tid til dels ommurede alterfod findes et relikviegemme, hvori et relikvie, der vel har skullet hidrøre fra kirkens værnehelgen, Jomfru Maria, er nedlagt i en blykapsel.

Et par vinduer med glasmaleri, der findes på hver side af alteret, er skænket kirken for nogle år siden af købmand S. P. Jensen i Kalundborg. De er komponeret af den norske kunstner Emanuel Vigeland over to salmer, „Påskemorgen slukker sorgen“ (til højre) og „O, hoved højt forhånet“ (til venstre).

På alterbordet står et *forgylt krucifiks* af malm fra det 12. århundrede, altså fra kirkens første tid. Af *alterkarrene* er en *sølvkande* fra 1680, som bærer følgende indskrift:

„Denne Kande, som Ehrich Christensen, Raadmand, og Marren Jørgensdaater, haver faærit til Vor frue Kierkes alter i Calumborg Anno 1680. Gud til ære, og Kirken til gafn er omgiort, forbedret og forgylt paa Kirchens bekostning“.

En *sølvforgylt kalk og disk* er fra 1681. Kalken bærer følgende indskrift:

„Anno 1681 hafver Diderich Jacobsen Borgemester och Kongl. Mayts. Tolder udi Callundborig. Sambt Hans kierste Dorethea Christians Daater foræret denne Kalck og Disck till Vor Frue Kirche Her Sammesteds. Till Guds Ære.“

Alterstagerne er fra o. 1550.

Prædikestolen er ny fra 1870. Den har fem malerier (evangelisterne og Paulus), som er malede af A. Dorph. Den skænkedes af lensgreve Chr. Lerche.

Af *lysekroner* er der fire, hvoraf den største hænger midt i kirken og er fra 1843. Den ældste hænger i koret og er fra 1713. På denne findes følgende indskrift:

„Gud til ære, Hans Hus til prydelse er denne lyse Crone, foræret til Vor Frue Kircke i Callundborg af Raadmand Christian Vorndran og hans Hustru Karen Jensdaatter Woller, dennem og deris børn til een Christelig Amindelse. Soli Deo Gloria Anno 1713“.

Et *kirkeskib* foræredes i 1921 af nu afdøde lokomotivfører Jessen. I skibets last ligger et dokument med forskellige oplysninger.

Af *epitafier* (mindetavler) findes nu kun fire; der har været flere. Det interessanteste fra 1661 hænger i *nordre korsarm*; det har haft betydning ved kirkens sidste restaurering af hvælvingerne. Det forestiller præsten *Laurits Nielsen Gram*, som med hustru og 3 døtre står inde i kirken. Den næstyderste af de sidste er Lisbet Sofie, der blev gift med digterpræsten på Røsnæs, Laurids Kock. Desuden to småbørn, det ene dødt. Indskriften på dette epitafium lyder således:

„Anno 1661 er dette Epitaphium til en Christelig amindelse offuer den Hæderlig nu S. Mand H. Laurits Nielsen Gram, som var Hører i Calundborg Schole i 5^{1/2} Aar, dereffter Euangelii Medtiener Her paa steden i :23^{1/2} Aar, bekaastet oc opset aff den fornemme Katrone Maren Pedersdaater, hvilke effter ad de Haffde offled 5 Børn tilsammen, da er den S. Mand i sit alders 61 Aar, men den S. Quinde i sit 64 aar i Herren hensoffuede, oc Forventer begge en glædelig Opstandelse til det ævige Lif, S.B.L.D. L.S.L.D. B.L.D. H.L.D. Mors Pacit nulli“ (d. e. Døden skaaner ingen).

I *søndre korsarm* findes et epitafium over Hercules Querbergh, rimeligvis den o. 1600 afdøde kongelige bygmester. Samme steds en tavle over en ung pige, Zidse Jensdatter, der døde 1578, 20 år gammel. På tavlen en lang, versificeret indskrift. I *sakristiet* findes et epitafium fra 1695 over *Niels Nielsen Siersted*, borgmester i Kalundborg, og hustru.

Alle bjælkelag og anden tømmerkonstruktion i *tårnene* er fra 1870, kun en enkelt „konge“ af egetræ er bevaret fra et af de gamle tårnspejls.

Kirken har fire *klokker*, to i *nordre*, to i *østre tårn*. En indskrift på den største klokke i *nordre tårn* lyder således:

„Anno 1699 D. 12 Novemb. Til Sorg jeg ringtes for Kong Christian dend Femte, saa jeg falt ned og brast og ald min Klang forglemte. Men i Kong Friderich dend Fierdes Lefve-Tid ieg er igien omstøbt Wed Kirkens Forsvars Flid Aar MDCCII Dend 25 May af Steffen Skerrenbein“.

På den mindre klokke ved siden af læses:

„Ieg brast for Konning Friderich den Fierde, da den Herre gich højst salig hen at hvile. Men før jeg heled blev igien, Til København ieg maatte hen og giennem Ovnene ile Anno 1732“.

I *østre tårn* hænger kirkens mindste og ældste klokke fra 1502 med en latinsk indskrift: „ave.maria.gra.plena.Dus. tecu. M.D.

II“. Den lyder i oversættelse: Hil dig Maria, fuld af nåde, Herren er med dig. En malmklokke i samme tårn, der er stemt sammen med de tre andre klokker, er fra 1938 og bærer følgende indskrift:

„Denne Malmklokke skænkedes Anno 1938 af A. P. Møller, dansk Skibsreder, og Hustru Chastine f. Mc. Kinney. (Støbt af Brønderslev Klokkestøberi.)“. Midt på klokken står: „Lyksalig det Folk, der har Øre for Klang herovenfra“.

Kirkens ydre

Den besøgende bør ikke nøjes med at se kirkens indre. Også dens ydre frembyder meget stor interesse.

Hovedindgangen mod vest og den gamle kvindedør i nordre korsarm er ved sidste restaurering blevet prydet med et fremspring med trappeformet afslutning foroven. Det viste sig nemlig muligt med sikkerhed at kunne genopføre dem i oprindelig form. Lignende findes bl. a. på Ringsted kirke og er almindelige på samtlige italienske kirker. En tredie indgang findes også i søndre korsarms østside; den var før sidste restaurering tilmuret, men har nu den oprindelige form. Foran denne blev i den senere middelalder tilmuret et våbenhus, der må være nedrevet i forrige århundrede; det fandtes før 1827. Som våbenhus bruges nu noget af vestre korsarm.

Men ellers er det *kirkens fem tårne* (fig. 10), der mere end noget andet gør Vor Frue i Kalundborg til et enestående værk i verdensarkitekturen. Der er egentlig kun én kirke, der ligner denne kirke, den langt større San Marco i Venedig, som også er en korskirke ligesom vor; den ombyggedes i det 11. århundrede efter ældre forbilleder i Konstantinopel og i Efesus i Lilleasien. Men San Marco har kupler, hvor Kalundborg kirke har tårne. Et midtertårn findes, som nævnt s. 12, også på San Satiro i Milano. Det er da fire ottekantede tårne på korsarmenes ender omkring det højere, firkantede midtertårn, der gør vor kirke til „et enestående monument i samtlige kristenhedens lande“. (V. Lorenzen, s. 34.) De fire korsarme-tårne kendes intet andet steds fra. Med disse er den blevet til en *nordisk kirke*, enten bygherren eller den ukendte bygmester, der af andre grunde

Fig. 10. Kirken – set fra nordvest. Bygningen i forgrunden er ligkapellet, tidligere rektorbolig (fra 15. årh.)

i hvert fald må have været velkendt med kirkelig lombardisk arkitektur og sandsynligvis selv har hørt hjemme der (M. Clemensen, s. 27, V. Lorenzen, s. 34 og 36), har villet erstatte kuplerne på San Marco med de i Norden yndede tårne, eller ideen helt og holdent er deres egen.

Arkitekt C. M. Smidt har gjort opmærksom på, at der dog er en kirke, der har fem tårne. Det er domkirken i Tournai i Belgien. Over denne by gik rejsen til Paris herfra ofte i tidlig mid-

delalder. „Det er ikke usandsynligt, om denne stolte kirkebygning, hvis fem tårne, fire spinklere omkring et sværere midtertårn, behersker hele omegnen, også havde inspireret Absalons broder Esbern eller dennes bygmester, som rejste den 5-tårnede kirke i Kalundborg“¹⁹. Tårnene i Tournai er dog lige høje og har et helt andet udseende, og kirken i Tournai er en udpræget langkirke, ikke en korskirke som kirken i Kalundborg, om end den har et par korsarme som så mange andre langkirker. Tårnenes funktion er da en helt anden end deres funktion i Kalundborg. Tilmed turde det være tvivlsomt, om kirken i Tournai var færdigbygget i Absalons og Esberns ungdomstid.

Flere forhold kunne imidlertid tyde på, at man først under arbejdet på kirken i Kalundborg har besluttet at opføre de fire korsarmetårne. Foran (s. 11) er også omtalt en anden mulig ændring af den oprindelige plan. Det er navnlig den omstændighed, at disse tårne med tre sider hviler på og ikke har andet støttepunkt end den kun en sten tykke hvælving i stedet for at sørge for indvendige pilastre og buer til at bære denne del af tårnene (M. Clemmensen, s. 15). Og dog! De har jo dog trodset stormene i 780 år, også midtertårnets nedstyrtning.

Efter en gammel overlevering har midtertårnet navn efter Jomfru Maria, hvorfor kirken kaldes „*Vor Frue kirke*“, hvilket navn den også længe har båret. Byens rådstuebog fører det i hvert fald tilbage til 1611, og det har utvivlsomt også været brugt i den katolske kirkes tid. Derimod har de fire andre tårne navn efter helgeninderne Skt. Anna, Skt. Gertrud, Skt. Maria Magdalena og Skt. Catharina. Midtertårnet er 41 m højt, de andre 30 m høje. Bakken, hvorpå kirken hviler, er 14 m over daglig vande. Tårnene er nu tækket med kobber, medens kirkens tag er tækket med sortglaserede tegl.

Det er da disse tårne, der giver kirken dens enestående, trodsige, borgagtige udseende. Dens tårnknippe syner milelangt ud over bakker og fjord. Det er dem, der giver kirken dens pragtfulde silhouetvirkning, navnlig set nærved (fig. 10). Med al beundring for kirkens skønne, maleriske indre, således som dette nu fremtræder efter restaureringen, er den oplevelse fra torvet at se kirkens mørke silhouet mod en brandrød aftenhimmel, eller den oplevelse en mørk aften med skyfri himmel at se den noget nærmere ved i direkte projektørbelysning så stor, at den aldrig glemmes i et modtageligt sind.

Men bortset fra selve tårnene er der endnu nogle enkeltheder i kirkens ydre, som har historisk betydning.

Alle tårnene har nu *spidsgavle*, som alle nedtoges og ommuredes i 1871. Vi ved da ikke, om de oprindelig har hørt til. Men såvel på midtertårnet som på østre og vestre tårn synes de dog at være opmurede i senere middelalder, i tidlig gotisk tid, mulig efter branden i 1314 – for ligesom at fremhæve kirkens hovedakse i øst-vest.

I de fire ydertårne findes i de to nederste stokværk smalle glugger i muren i form af *skydeskår*, hvilket bedst ses inde fra tårnene – kun ikke ind mod midtertårnet, men i øvrigt vendt mod de andre verdenshjørner.

Til de samme verdenshjørner er der i hvert ydertårns øverste stokværk tre lysåbninger, der består af en muret søjle (foran lysåbningen) med to mindre rundbuer og derover en stor rundbue. Tilsvarende findes også på midtertårnet. Der kendes vist intet andet eksempel på denne mærkelige kombination af dobbeltvinduer med halvrund niche og skydeskår. Bag disse søjler kunne en bueskytte uden fare for sig selv skyde på en fjende.

Lige over disse vinduer som i hver af ydertårnenes øvrige sider findes *to diagonalt stillede, firkantede huller*, der går gennem hele murens tykkelse. „Den rimeligste forklaring er, at de har været benyttede til deri at anbringe bomme for et udvendigt galleri af træ, der kunne benyttes til forsvar i urolige tider“ (M. Clemmensen, s. 16). En sådan vægtergang ville vel navnlig være egnet til derfra at udspejle en fjendes bevægelser, da kirken ligger så højt. Og netop i de digonalt stillede huller kan både en rund og en firkantet bom ligge fast og sikkert, selv om den ikke slutter helt.

Såvel skydeskårene som de ejendommelige dobbeltvinduer og muligheden for at kunne anbringe et udvendigt galleri, eventuelt blot til udgik, kan da tyde på, at kirken også har været beregnet på at anvendes som et led i byens forsvar og som eventuelt tilflugtssted for dens indvånere. Den lå jo midt mellem de to forborge, og bakken var i øvrigt værnet af vandet og sikkert også af palisader mod syd og nord. Flere forskere har da også beskæftiget sig med spørgsmålet, ligesom det også er an-

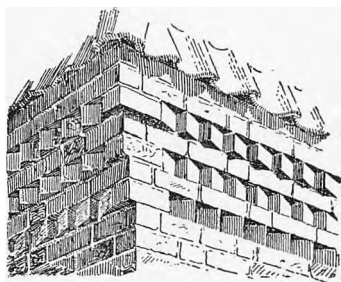

Fig. 11. Savsnijskifter på gesims

taget, at ydertårnene oprindelig har haft murkrone i stedet for spir. Anskuelserne herom har dog ikke været enstemmige²⁰.

På kirkens midterparti og på korsarmene (indtil tårnene) er der muret gesimser, bestående af *tre savsnijskifter*, som uden tvivl er oprindelige (fig. 11). Sådanne ses vel sædvanligt først anvendt i den senere middelalder, men de fandtes dog allerede

på Nyborg slot, der opførtes o. 1170, altså omtrent samtidig med Esberns kirke.

Kirkens nærmeste omgivelser

Kirkegården er omgivet af en middelalderlig mur af munkesten, der på østsiden delvis er erstattet af en nyere mur. Som begravelsesplads nedlagdes den 1870. Her er fremlagt ret talrige *ligsten* over kendte borgere i byen*. Nogle af disse er i de senere år fundne i jorden, hvor en tidligere pietetsløs kirkestyrelse havde kastet dem hen. En del af de ituslåede har været brugt som trappesten bl. a. ved Skt. Olai kirkegård. Mest kendt er stenen over *Knud Pedersen Gyldenstjerne* til Tim, der var lensmand på Kalundborg slot, medens Christian d. II sad fangen der; han var blevet begravet foran højalteret i kirken. Denne sten findes til venstre for den vestlige udgang i kirkegårdsmuren med den smukke, nye *smedejernsport* fra 1920, tegnet af arkitekt *Mogens Clemmensen*.

Fra denne ses den anseelige *Lindegaard*, opført i det 17. og 18. årh., med den store have. To vældige elme flankerer porten, der fører ind til museet, som bl. a. rummer en del minder om kirken fra ældre tid. Fra museets rum kan også ses Ulshøj, hvor Esbern efter sagnet hørte troldkonens tale til sit barn. Det er mellem kirken og Lindegaarden eller på dennes grund, at Esbern Snares eget bosted mulig har ligget.

I kirkegårdens nordvestre hjørne ligger en lille, ret høj, køn

*) Se bag i hæftet en nærmere omtale af ligstenene

Fig. 12. Kirkeladen og stenhuset i Præstegade (før restaureringen)

munkestensbygning, vistnok fra det 15. årh. Den blev i 1877 indrettet til *ligkapel*. Men den har oprindelig været delt i to stokværk; den har kamtakke gavle med bindinger. Mulig har den i katolicismens tid været præstebolig, men efter reformationen har den været bolig for rektoren ved byens latinske indtil 1739. Siden da benyttedes den som dansk skole for fattige børn og for dem, der sang i kirken. Til sidst anvendtes den til fattighus. (Fig. 10.)

I kirkegårdens sydøstre hjørne findes den gamle, middelalderlige *kirkelade*, hvortil tiendekornet bragtes. Dens navn blev i folkemunde „Dronning Margrethes vognport“. Den har i hver gavle en fladbuet port, og gavlene selv er kamtakke og blindingspydede. I sidemuren er der kun smalle lysåbninger. Her var byens latinske skole fra dens oprettelse efter reformationen til dens nedlæggelse i 1739. Skolens bøger var der fastgjort med solide jernlænker. Også den er sent middelalderlig. O. 1907 købtes den af Nationalmuseet, men 1920 overdroges den til kirken, der benytter bygningen som kedelhus for kirkens varmeanlæg, og samtidig restaureredes den²¹. (Fig. 12.)

Lige over for denne bygning ligger i Præstegade et smukt, tårnlignende *middelalderligt stenhus* med to stokværk (fig 12),

hvælvet kælder, højt, stejlt tag, takket med munketegl, med kamtakkede gavle og med vinduer, der nu delvis er restaurede. Desværre mangler den gennemgribende restaurering af denne bygning, som den fuldtud fortjener, da den både arkitektonisk og malerisk såvel i sit ydre som i sit indre er af stor skønhed. Den er tilmed alt i alt ualmindelig uberørt ved ældre omdannelser. Den duft af middelalder, som er over denne bygning, gør den vel nok til det bedst bevarede, borgerlige, middelalderlige hus i Danmark²². Efter traditionen har den været præstebolig, men i det 19. årh. benyttedes den endnu til slutningen af 1860-erne som sygehus! Den ejes af Nationalmuseet.

Ser man fra den østre indgang til kirkepladsen, har man på *Adelgades* højre side først to smukke og gode bindingsværksbygninger i to stokværk fra begyndelsen af det 17. årh.²³. Derefter følger et par middelalderlige, nu anselige stenhuse. På gadens venstre side ses en stor, sen-middelalderlig gård med gotisk udsmykning. Den benævntes 1401 „*Bispegården*“. I 1539 fik byen dennes vestfløj som gave af kongen til rådhus, hvilket den vedblev at være til 1854. Kælderen benyttedes til fængsel. Denne vestfløj henlå i en mådelig forfatning indtil 1950'erne, hvor en gennemgribende restaurering har sat den i en smuk og atter brugbar stand.

Mellem disse huse har vi byens oprindelige, trekantede torv. Her er der nu et lille anlæg, bestående af lave hække i en stil, som svarer til omgivelserne.

Blot ved at gå lidt rundt på den gamle kirkegård haves da her for øje *et gammelt bybillede, der er enestående her i landet*. I midten af dette knejser Vor Frue kirke med sit høje, stejle tårnknippe, det stejleste og stolteste minde, vi ejer i vort land, om en stortid i Danmarks middelalder.

Byggede Esbern Snare Vor Frue kirke i Kalundborg?

Ganske kort skal her sluttelig, med henvisning til foranstående, fremsættes *beviserne* for, at det er Esbern Snare, der har bygget kirken.

1. Esbern Snare har utvivlsomt bygget forborgen mod vest. Dette har C. M. Smidt bevist.

2. Kirken er en borgkirke og er bygget som sådan.

3. Ganske de samme munkesten med de samme variationer med hensyn til størrelse, de samme „formsten“, der findes i de

nedre dele af kirkens mure, findes også i forborgens sydlige bygnings kælderrum. De må da stamme fra de samme teglovne, og de må være benyttet begge steder på samme tid. Her er også fundet et trapezkapitæl.

4. De mærkelige og sjældne, bikubeformede søjlefodstykker ved nordre og søndre korsarmebuer svarer nøje til formen på fodstykkerne under søjlerne under pulpituret i Fjenneslev kirke, hvilket pulpitur opførtes på Esbern Snares tid. Og Fjenneslev var hans fædrenehjem.

5. Det samme ornament, der findes på disse søjlefodstykker i Fjenneslev, findes også på døbefonten i Kalundborg, så samme stenhugger må have udført begge.

6. Da det synes sandsynligt, at adskillige enkeltheder på korsarmetårnene tyder på, at kirken også har været tænkt som et led i byens forsvar, peger dette også hen på Esbern Snare, der befæstede Øvrebyen ved Hærvig.

7. Talrige arkitektoniske enkeltheder, f. eks. de forsænkede halvsøjler, trapezkapitælerne og andre, findes også i adskillige af vore ældste teglstenskirker, der er lidt ældre eller samtidige med Vor Frue kirke. De tre savsnitskifter fandtes også på Nyborg Slot, der blev opført o. 1170, også som et led i forsvaret mod Vendernes hærgninger. Det er derfor utvivlsomt rigtigt, når vore kyndigste kendere, Mogens Clemmensen, Vilh. Lorenzen og C. M. Smidt, hævder, at kirkens opførelse er begyndt o. 1170 og fuldført senest 1190.

Men med alle forbilleder her i landet og uden for landets grænser, særlig i Norditalien, blev kirken dog et *enestående* bygningsværk, der vidner om dens bygherres og dens ukendte bygmesters geniale dygtighed.

Esbern Snare var da også mere end en snild krigsmand; han har været en i åndelig henseende stor mand med sin tids højeste dannelse, værdig til at være Absalons broder og kong Valdemars ven og fordums fosterbroder.

De gamle ligsten

På pladsen omkring Vor Frue kirke er anbragt en række mindesten, 36 i alt, over forlængst afdøde kalundborgensere. Stenene, som overvejende er af Ølands-kalksten, er fundet forskellige steder, dels ved og i kirken og dels på Sct. Olai kirkegaard. Den efterfølgende beskrivelse stammer fra nogle optegnelser af afd. realskolelærer Chr. Christensen, Kalundborg. Christensen udførte selv et stort arbejde med rensning og tydning af stenene.

Beskrivelsen begynder med den første sten til venstre for den østre indgangslåge og fortsætter i nummerorden med de følgende 31. Den slutter med de 4 sten mellem gangen og kirken.

Nr. 1 er en lodret stillet marmorplade, anbragt i en muret niche. Indskriften, som næsten er forsvundet, lød således:

Her under hviler de jordiske levninger af den i Livet velfornemme Kiøb og Handels-Mand HANS CHRISTIAN LANGEMACH. Fød i Callundborg den 29de May 1731. Død samme Sted den 16de January 1778 tilligemed hans 2de Huustruer. Den 1ste DOROTHEA WIIUM fød den 29de September 1744. Døde den 8de Augusty 1762 og den anden ELISABETH SALTEN fød den 21de Oktober 1740. Døde den ..... 17.

Antagelig har fru Salten ladet Stenen opsætte, men efterkommerne har forsømt at tilføje dødsdagen. Det samme er tilfældet på flere af stenene.)

Nr. 2 er en marmortavle, som bærer indskriften:

Herunder hviler KIØBMAND ANDERS FAABORG med hans 2de Hustruer ELISABETH MILLING og BIRTHE SMITH sammenavlede 6 Børn, hvoraf en Søn og en Datter af første og tre Sønner og en Datter af sidste Ægteskab 1802.

Nr. 3 findes i det sydøstlige hjørne i nærheden af den gamle latinske. Et sort granitmonument med indskriften:

Overretsprokuratur NISSEN *1790 †1867 og Hustru HELENE BIRGITTE NISSEN *1796 †1862 VILHELMINE NISSEN *1821 †1860.

Nr. 4 er en firkantet sten uden ornament. Indskrift:

I Jesu Navn! Her jordes ærlige og agtbare Kiøbmand FREDERIK MÜLERTZ Formand for denne Byes eligerede Borgere født paa Farupgaard i Fyen 1747 død d. 18. Juli 1813. Fader til 7 Sønner og 2 Døttre med sine 2de Hustruer ANE GIERTRUD KOLBRET født 1751, Givt 1776, død d. 28. Maj 1786, og KAREN FAABORG født d. 10. April 1761, Givt 1787, død ..... Handelen var hans Haandtering, Retskaffenhed hans Ære. For denne Ligsteen er betalt, at den bestandig skal blive urørt.

Nr. 5 er rigt udstyret, men er temmelig medtaget. Foroven til venstre ses Matthæus, symboliseret ved barnet, til højre Johannes ved ørnen, fornedet til venstre Lukas ved oxen og til højre Markus ved løven. Øverst er fremstillet Kristi opstandelse. Desuden forskellig udsmykning. I en oval står:

Her under Hviiler Salg. Procuratur NIELS LIND. Fød Aar 1702. Død Aar 1772 ugift. Efterladende sin Formue Til sinne Fattige Wenner og sig det eftermæle at Hand var i sin Tiid en Düctig og ærlig Procurator. Hand Har Givet Til Kircken og de Fattige 200 Rixdaler, hvorføre dette Gravsted stedse Paa Kirckens Bekostning skal vedliges Holdes.

Nr. 6 er indmuret i kirkegaardsmuren ud mod Præstegade; den har følgende indskrift:

Herunder hviler EMANUEL BONNEVIE, Justitsraad og Toldinspecteur i Kallundborg, Født den 23. December 1763, Død den 6. November 1846, og Hans Hustrue ANNA OLEA, født GUNDERSEN, Født den 31. Maj 1764, Død den 11. Juni 1847. Deres Liv var Kiærlighed; I deres Hierte var Fred; Velsignet være deres Minde.

(Paa Kalundborg museum findes en radering af justitsråd Bonnevie, tegnet af dattersønnen Johan Th. Lundbye.)

Nr. 7 har planteornamenter langs kanterne. Foroven er fremstillet Kristi opstandelse. Over kristusfiguren står: Jeg er Opstandelsen og Lifuet. Johannes 11. Og på siderne de latinske sentenser: Hodie mihi cras tibi (I dag mig, i morgen dig) og Memento mori (Husk, at du skal dø). Mellem to basunblæsende engle står:

Basunen skal liude og De Døde skal opstaa.

Hovedindskriften er:

I en ærefuld Opstandelses glædefulde Haab hwiler indtil Almagts Wærende Stemme høres under denne Sten alt hwad Døden kunde fælde af den i Liwet wælædle og welfornemme Her: JENS WOLDER WORNDRAN Borger og Handelsmand i Callundborg. Som til Glæde for sine retskafne Forældre Wælædle Her: CASPAR WORNDRAN, Madame KAREN JENS-DOTTER FAABORG begyndte sit jordiske Liv den 30. April 1747 og fuldendte det igjen den 12. December 1792, Saawel som og af begge hans i Liwet høyt-ælskende og i Døden salige Hustruer. Den første wælædle og dydzirede Madame PERNILLE JENS DATTER ROHDE, som saae sin Fødselsdag i Ebeltøft den 4. Januar 1741. Samme steds sit Bryllupsdag den 15. May 1774, Men i Callundborg sin Dødsdag den 6. November 1780. Efter at hun i et kiærligt Ægteskabs Fremdragelse gennem 6 Aar 5 Maanedre 3 Uger 3 Dage war bleven Moder til 7 Børn hwilke alle modtage hinde i Ewigheden. Den anden wælædle og dydzirede Madame LEENE MARIE FELUM, Som saa sin Fødselsdag i Aarhus den 15. Marts 1755, med hwilken han indtraadte i andet Ægteskab her Callundborg den 26. November 1783. Hun lagdes her til Hwile den 23. Julii 1791.

Nr. 8 er indmuret i kirkegaardsmuren. Den har foroven et stærkt sammenslynget monogram. Indskriften er:

Anno MDCCIX (1709) Er her til hvile hæderligst nedsat Kongl. Majsts. Controlleur ved Sæe Tolden, og Raadmand i Calundborg Sal: HANS ZACHARIÆ-SØN Som efter tiende Arving med Hands trofaste Ectefælle den dydedle Gudelskende, og meget Hæderbaarne Matrone, Sal: ANNA CATHARINA Mogensdatter glædes i Guds Salighed som hands Siæl opnaaede til beskuelse i Evigheds Lande, da den fra fødselen havde resideret inden dødeligheds grenser 43 Aar 5 Maanedre 15 Dage. Ja, Kære Ven, Jeg her er lagt med mine flere, Ej Verdens onde fred bemøjer os nu mere, Vor liv var Christi Tro, vor død i Jesu navn, Vor Støv har salig haab, vor Siæle Himel-Stavn. En dag til Støvet Liv vi vente paa med Some, Naar Christus voris Liv i herlighed vil kome; da som hands Legeme forklaret er i alt, Forklares vi og faar en Engle-lig gestalt. Vi da med øjnene til overvettets glæde, skal skue Jesum i sin Majestætis Sæde, Ak, yndig Himelsyn for os og dig Vor Ven, Hvor vi som skildtes før, Kand findes glad igjen.

Nr. 9 er en firkantet marmorplade, hvis tekst nu næsten er væk. Den lød:

Herunder hviler Støvet af den i Livet agtede og virksomme Borger og Kiøbmand JØRGEN JØRGENSEN fød. d. 23. April 1767, død d. 14. Au-

gustii 1827. Efterladende sig Hustrue og to Børn, der sadte ham som elsket Mand og Fader hvis Erindring stedse bliver dem dyrebar dette Minde.

Nr. 10 er et lille sandstensmonument, hvorpå der kun står:

J. P. HAMMERS FAMILIE-BEGRAVELSE

Nr. 11:

Under denne er needlagt Støvet af ANDERS JENSEN FAABORG Kjøb- og Handelsmand i Callundborg fød den 28. Julii 1726 bortgik til et bedre Liv den 4. Marts 1801 i sin Alders 75. Aar. Har været tvende Gange i Egteskab. Første Gang med Jomfru ELISABETH RASMUSDATTER MILLING som var fød den 10. Oktober 1734. Indtraadte i Egteskabet den 22. October 1756, og endte sine Dage den 13. Maii 1765 i sin Alders 31. Aar. Efter at have i dette Egteskab været Moder til en Søn og to Døtre. Sidste Gang med Jomfru BIRTHE SMITH Der var fød 14. April 1734. Indtraadte i Egteskab den 20. November 1765 og bortgik herfra til Evigheden den 26. Marti 1823. Efter at have i dette Egteskab været Moder til 3 Sønner og 1 Datter. Hvilke hans 2de Hustruer ligeledes herunder er nedlagte til Hvile. Herre jeg skal beskue dit Ansigt i Retfærdighed. Jeg skal mættes, naar jeg opvaagner Efter din Lignelse.

Nr. 12 er en rød sten, rigt udsmykket – der ses bl. a. en krone, en dødningskikkelse, en basunblæsende engel, et par skjolde og nogle planteornamenter. Indskriften lyder:

Under denne grav Steen hviler den i Live Agtbare og velforneme Mand CHRISTIAN HANSEN LANGEMACH, fordm Negotiant, her i Callundborg fød den 31. Oktober 1727 og døde . . . Med sine Kiære Hustruer. Den første ZUSANNA THEODORA GOTTLIEB Fød her i Staden den 1. Marty 1731 døde den 28. April 1753. Med hvilken han avlede 1 Søn efter 1 Aars ægteskab, den anden JULIE HØST fød i Helsingør Præstegaard den 3. May 1737 som døde den . . . . En velsignet Moder til en Søn. Det Støv, som her er lagt, I Jordens mørke Giemme, Som Sædekornet vidst Igien skal spire frem. Naar over Engle Røst Med sin basune Stemme Til de udvalgte Tal Skal dennem føre hjem.

Nederst staar: Godfried Eulfeldt, antagelig billedhuggerens navn.

Nr. 13 er fundet i Jorden i Nærheden af kirken og er nu fastgjort paa muren tæt ved den vestlige kirkelåge. Den er stærkt forvitret og viser en adelsmand og hans hustru, men der findes kun enkelte bogstaver tilbage af indskriften. Ved hjælp af de to vaabenmærker i de øverste hjørner er det blevet godtgjort, at det er en mindesten over Rigsraad KNUD PEDERSEN GYLDENSTIERNE og hans hustru SIDSEL ULFSTAND.

Knud Gyldenstjerne, der levede ca. 1480–1552, var Chr. II's bitre fjende og var i 1532 med at føre den fangne konge til Sønderborg slot. Sytten år senere fik han som lensmand på Kalundborg slot det hverv at føre opsyn med kongen og viste nu – modsat tidligere – sin fange stor mildhed.

Nr. 14 er den første af de 10 sten, som ligger langs kirkegaardens nordside. Indskriften er følgende:

For dend i Livet Værende Kongelige Maijts Amtz Forvalter RASMUS SALTEN Som Anno 1717 den 7de Augusty Indgik i Fødselen til det Forfængelige og Anno 1762 den 5te Augusty Tiltræde Igennem Døden det Ævige Herlige og uforgængelige Liv Saa og for Hans Elskelige Kiære Hustrue ALBERTINE MARIA LANGEJANN Som Anno 1712 den 26de Juny Er fød til Verden og Anno . . . . Forlod Samme ved en Salig Død. I et Kierlig Egteskab levede de tilsammen 13ten Aar 5 Maaneder og 3 Uger Er Dette Stæd til Hvile for de Jordiske Dele Indtil Opstandelses Dagen paa

Deres Bekostning Bereed og derfor Skienket Kirken til Aarlig Interesse 250 Rxdaler Foruden Anden Betænkning til gudelig Brug.

Nr. 15 består kun af brudstykker, som ikke passer sammen. På et af de største stykker er fremstillet en præst.

Nr. 16 er en temmelig defekt rød mindesten for en kalundborgpræst og hans hustru, hvis billede fylder størstedelen af stenen. Der læses kun:

Fordum Sognepræst i Caalundborg og Provst i Artz Herred.

Nr. 17 er en stor rød sten med mange ornamenter, en kristusskikkelse og i hjørnerne de fire evangelister med deres symboler. I en oval står:

Her under hviiler Den da han var i live agtbare og velfornemme nu i Døden sallig Mand OLLE PEDERSEN NØRAGER føed i nørager 1704 Døed her i byen Dend 16. Februari 1763 i hands 59 aar tilligemed hands Huus troe Dend Dyd og Gudelskende Mathrone METTE CHATARINA NIELS DAATTER Føed her i byen Dend 22 Marti 1719, boede og Døede her sammesteds Dend 24. Aprilii 1770 i Hindes alders 51 aar og i 26 Aar Kiærligt Ægteskab af Gud velsignet Med 11 Børn 7 Sønner og 4 Døttre. Gud give dem Med alle udvalde Een glædelig opstandelse.

Nr. 18 er kun et brudstykke af en stor rød sten. I hjørnerne har de fire evangelister sikkert være fremstillet. I en oval i midten ses et bibelsk billede (Gudfader?) og derover Kristi opstandelse, omgivet af indskriften: Jeg er Opstandelsen og Livet. Paa siderne af ovalen ses Peter og Paulus. Af stensens indskrift i øvrigt kan læses:

... Hansøn Qvist Fordum Borger og Møller i Callundborg Barnefød i Wem eløv Mølle 1676 som døde i sit Alders ....

Nr. 19 har også i hjørnerne de fire evangelister med deres attributer. I en oval, dannet af blomsterornamenter, står:

Her under Gjæmmes de Jordiske Levninger af Velædle og Velviise PEDER CARLSON RAUBERG Forhen Kongel. Mayests Herredsfoget udi Arts og Schippinge Herreder i 28 Aar. Han saae i Fødselen Lyset i Kiøbenhavn den 6. Augusti 1702. Hans Lives Lys blev udsukt i Callundborg den 14de April 1767, udi tvende Egteskaber saa han sig een Fader af 12 Børn; 5 Sønner og 7 Døttre. Hans første Hustrue var WALBORG CATHRINE SCHIØNNING Som efter 3 Aars Egteskab døde paa Walløe den 14. September 1734. Moder til 2de Døtre. Hans anden Hustrue var ERICHE MARIE LYT, Hvis Støv og gjæmmes under denne Sten, føed i Rudkiøbing paa Langeland den 28de Janu: 1717 og Døde i Callundborg den 4de Februarii 1776. Moder til 5 Sønner og 5 Døtre udi 32 Aars Egteskab. Deres Ære skal fuldkommes naar deres og alle Troendes Legemer opvekes for at indtage de ævige Boliger.

Under ovalen er mellem de to evangelister en lille tavle med indskrift:

Denne Sten og Gravsted er i Aaret 1776 den 23. Juli betalt til Kirken for at ligge her paa til Gud sætter Dom, som sees kand af Kirchebogens Folio 1076. Bekosted og Paalagt 1771.

Nr. 20 er en stor, grå, temmelig mishandlet sten. De fire evangelisters attributter har sikkert været fremstillet i hjørnerne, nu er der kun tilbage i øverste højre hjørne løven, hvorunder der står S. Marcus, og i nederste højre hjørne ørnen og navnet S. Johanes. Øverst på stenen er fremstillet himmelfarten og en engel. Indskriften er totalt udslettet. Til højre for tavlen ses en mandsskikkelse. Mellem anden udsmykning ses forneden Kristi monogram, de sammenslyngede bogstaver IHS: Jesus hominum salvator (Jesus menneskenes frelser).

Nr. 21 er ligeledes en stor, grå sten med en del udsmykning. Tekst:

Her hviler ELLEN CATHRINE BØGVAD som havde været udi Egteskab med ANDREAS HANSEN FISCHER Farver i Kiøbenhavn og HENRICH CHRISTOPHER OSTERMANN Borger i Callundborg. Hun døde den 28. April 1777 og som Værdig moder savnes af hendes efterlevende 2 Døttre KAREN EGGERDA FISCHER (givet med Peter Fuglede) og ENGEL CATHRINE OSTERMANN. Denne Minde Steen er paalagt Aar 1798 og skal ligge Urørt.

Nr. 22 mangler et stort stykke af venstre side. I nederste højre hjørne ses en kvinde. I en oval står:

Udi (He)rrren salige hensovede (hviler) under denne Sten erlig og vel-fornemme Mand nu salig hos Gud (HA)NS ANDERSØN WOELER (for-du)m Borger og Farver her udi Calundborg ? jordiske Liv ved en salig Død ? ? omskiftet Anno 1691 ? i hans Alders 40 Aar. Iligemaade og PETER TESTERSSØN Borger og Farver her sammested (af H)erren salig hjemkaldet Anno 1708 udi hans Alders 40 Aar tilligemed deres Huustroe (de)nd Gud og Dyd elskende Matrone ANNA JENSDAATTER huis siæl Gud hjemhente Anno 1710 da hun havde levet 44 Aar.

Under ovalen er tilføjet:

Denne Steen og Gravsted er Ao 1749 d. 21. April betalt af deris Børn til Kirken for at Ligge herpaa til Gud sætter Dom som sees kand af Kirche Bogen Folio 530.

Nr. 23 er så medtaget af forvitring, at tydning er umulig.

Langs den østlige kirkegårdsmur er der 9 sten, hvoraf en er fastgjort på muren.

Nr. 24 er en grå sandsten med et kors og en opslået bog, på hvis venstre side står:

MOURITZ MONBERG LUND Født den 30 October 1803 Død den 27de November 1860.

På den højre side står:

LOUISE LUND Født Ostermann. Født den 23de September 1813 Død den 24de Marts 1880.

Nr. 25 er en lignende, men noget større sten. I to fordybninger er indsat marmortavler, og den venstre bærer indskriften:

MAREN OSTERMANN FØD HOLST Fød 25. Februar 1776. Død den 18. November 1842. Hun vandrede den rette vej og gik ind til Fred.

På den højre tavle står:

NIELS CHRISTOPHER DYRLUND OSTERMANN Fød den 27. Januar 1779 Død den 11. September 1848. Hans graa Haar var en hellig Krone Funden af ham paa Retferdigheds Vej. Ordspr. 16,31.

Nr. 26, 27 og 28 er kun brudstykker uden læselig indskrift.

Nr. 29 er en lille, hvid marmortavle. Den har tidligere haft en bronze-æskulapstav. Indskriften er følgende:

Denne Grav giemmer det Jordiske af Distr: Læge JOHAN CHRISTOPHER VOIGT Født d. 23. Decbr. 1775, Død d. 9. Juli 1835 Og 2 af hans forud afdøde Hustruer. For sine Børn var han en øm og kjærlig Fader, For de Syge og Fattige Hjælper og Trøster.

Nr. 30 er en velbevaret, rød sten. I hvert af de øverste hjørner ses en engel. I en oval læses følgende:

Her Under Hviler Kongl: Mayt: Forige Tolder i Callundborg ædle SIMON GLUD fød i Ottense den 16. October Ao 1664, død her den 17. Augusti Ao 1747 i sit 83. aar; Og hans første sal: Hustrøe Dyddædle CATHRI-

NE RAHN fød i Preds i Holsten den 4 agu: ao 1657 Død den 24. May ao 1727 i sit 71 aar de har givet et Huus til de fattige. Og Tolderens anden sal: Hustroe Dyd ædle SOPHIE SCHRØDERS; sal: Borgemester LORENTZ BRASES Encke; givet her til vor Frue Kirche en Alderduug en Lod Jord i Nyvang og Capital 100 Dal;; Til Latine Schole 100 Dal;; og Til de fattige 100 Dal: at nyde Renten aarligt af efter gave brevenes Indhold: Gud Aleene Æren og Glæde deris siæl. Det er bedre at være ved døren i Guds hus; End lenger boe i de u-gudeliges Boelig; Ps: 84. V. 10.

Nr. 31 ligger i grønsværen foran de førnævnte. Det er en smuk sten med rig udsmykning. Foroven den opstandne Kristus med teksten Jeg er Opstandelsen og Lifuet. Johan. 11. I de fire hjørner de fire evangelister med deres attributter. Paa en krans to bånd med indskriften: Idag Mig – i Morgen Dig. I kransen står:

Her under Hviler Kongl: Majts forige Tolder i Callundborg Ædle JØRGEN STUB Barnefødt i Sønder Aabye i fyen dend 4de October Ao 1705, Død i Callundborg dend 13 Februarius 1775, og hans 1ste Huustroe CATHRINA IVERSDAATTER MILLING barnfødt i Callundborg dend 13 Aprilli 1714 død sammesteds dend 14 Jully Ao 1732, tillige med Hans 2den Huustroe REGINA THUESDAATTER HOFGAARD barnfødt i Ringkiøbing dend 14. Aprilly Ao 1703 død i Callundborg dend 2den Aprill 1756 gud give dennem med alle andre Een glædelig opstandelse Paa dend yderste dag.

Under kransen er tilføjet i en ramme:

Saa og Hviler Her under Hans 3die og sidste Huustroe KERSTINE PEDERSDAATTER MØLLER Fød i Callundborg den 17de Julii Ao 1727 død sammesteds den 3die Julii 1774, Fred og Roe lad os her nyde Til vi skal vor Jesum Møde.

Nr. 32 er en pragtfuld gullig sten. Den viser Kristi opstandelse og de fire evangelister med deres attributter. Paa hver side af en tavle en kvindeskikkelse med en palmegren. Indskriften lyden:

Her under hviler dend i lifve velædle og Høyfornæme nu i Døeden sallig HANT WITT fordom Borger og Nigotiant udi Callundborg, født i Rudkiøbing paa langeland Aar 1673 d. 22. Septber. om aftenen imellem Klochen 7 og 8te slet, og efter hand hafde skuert denne verdens ubestandighed udi 76 Aar 9 maaneder og 4 dage ofverleveret sin Dyrebaarede siæl til sin Frelsere Jesum Christum som samme saa trygelig udi fahre og velstand Hafvde bevahret til Hand den 18. Juni 1749 behagede at Hiemkalde ham til sit Himelske riige.

På en mindre tavle mellem de to nederste evangelister står:

For dette grafvstæd og at denne steen stædse og altid skal blifve ligende paa Hans Jordiske lefvninger til opstandelsens dag er gifvet af Ham til vor frue Kierche et hundrede Rixdahler, som de Herrer Kirkens Inspecteure paa denne Maaede Hafver Modtaget, og deres efter Kommer til dommens Dag skal være forpligtet samme at Holde som denne gafve i vor Frue Kirke Bog findes indført Pagene 554.

Nr. 33 ligger ligesom de tre følgende mellem grusgangen og kirken. Indskriften er:

Her under hviler JOHAN DANIEL CØLN Forhen Tolder i Callundborg Tilligemed Hans kiære Hustrue ANNE CATHRINE WORNDRAN. han er født 1733. død 1781. hun er født 1748, død 1783. udi Ægteskab sammen i 15 Aar, sammen havde de 2de Sønner. Hun skulle Anden Gang været GIFT MED PEDER LEERAGER Borgemester samme steds men hun døde før Bryllupet. Saa Hviler og her bemelte afdødes ældste Søn CASPAR WORNDRAN CØLN fød 1767 og død 1784. Efter Kirkebogens Folio er betalt for denne liigsten at ligge bestandig og holdes vedlige af Kirken.

Nr. 34 ligger mellem kirkens syd- og vestfløj. Den er rigt udsmykket. Bl. a. ses: Et barn med en frugt, en knælende skikkelse, Kristi opstandelse, et barn med en stav, et timeglas og et dødningehoved, et barn, der blæser sæbebobler, to unge mænd med palmegrene. I den øverste kant af stenen står: dette begravelse stød skal paa Kirkens bekostning til ævighed vedlige holdes

I en oval står med ophøjet skrift:

See deres Grau som var Et Kierligt Ægtepar Dend Høyagtbare og meget forneme Mand HANS OTTESØN LANGEMACH Fordum Negotiant og Handelsmand her i Staden Som blev fød til verden Aar 1691 dend 29. October og ved en salig død igien tog afskied fra verden Aar 1756 dend 9. January udi hans alders 65 Aar, Med sin Ælskværdige Hustroe Dend Dyd-ædle og Gudælskende Matrone KAREN HANS DATTER HOLM Som blev fød til verden Aar 1688 dend 10. October og ved en salig død igien forlod verden Aar 1751 den 10. Marti udi sit alders 63. Aar. Hvilke af himelen samlede fremdroge med samlede hjerter Udi rar og Retsindig Guds frygt og Kiærlighed et yndigt og fornøylegt Ægteskab 28½ Aar. Som blev af dend Naadige Gud efter hans behagelige villie velsignet Med 8te Børn. Schiønt død er Synsens Sold dog icke dem den skader som Dyder elscher høyt, Høyt og udyden hader for Slige død er ej død men Søfnen sød, den Søfn fich disse toe og Liv i Abrams Schiød.

Under ovalen står:

denne Salige mand blev 1748 af hans Majestet befalet at være Borgemester udi Byen og forblev i same tjeneste til Hans døds dag.

Nr. 35 er en mindesten over Hans Otteson Langemachs børn. Den har ligget begravet under forældrenes gravsten. Den har følgende indskrift:

Disse her Huilendes Børns Fader er Hans Ottesen Langemach Moderen er Karen Hans Daatter Holm. Tre Sønner daatter een af Langemachis poder Her hviler Og i Fyen ved een og samme moder Af Baggers Stamme tog Gud daatter een af dage For hin fiir' Sønner er, For denne een tilbage. Paalagt Stenen Anno 1734 d. 1 October.

Nr. 36 ligger mellem kirkens nord- og vestfløj. Det er en lille sort poleret granitsten med indskriften:

PETER HENRIK JORDAN RAAE. * 16. Aug. 1796. † 3. Jan. 1859.
BIRTHE RAAE f. Ostermann. * 28. Nov. 1806. † 9. Marts 1886.

Litteraturhenvisninger

- 1) J. M. Thiele: Danmarks Folkesagn. 2. udg. 1843. I bd., s. 195.
- 2) E. Tang Kristensen. Danske Sagn, som de har lydt i Folkemunde. III bd. 1895, s. 193 og 194.
- 3) Samme, s. 181–194.
- 4) C. W. v. Sydow: Studier i Finnsägnen och besläktade byggmästarsäagnet. Fataburen 1907, s. 65 ff. og 1908, s. 19 ff.
- 5) Erik Pontoppidan: Den danske Atlas. II bd. 1764, s. 412.
- 6) Saksens Danesaga. Oversat af Jørgen Olrik. II bd. 1912, s. 38.
- 7) Samme, IV bd. 1909, s. 112.
- 8) Samme, IV bd., s. 76.
- 9) C. M. Smidt: Kalundborg. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1936, s. 21–36.
- 10) C. M. Smidt, anførte sted, s. 33 ff.
Vilh. Lorenzen: Hvor laa det ældste Kalundborg Slot? Fra Holbæk Amt XVIII, 1924, s. 53 ff.
- 11) Danske Mindesmærker. 1. hæfte 1860: Kalundborg kirke før 1827 beskrevet af J. J. A. Worsaae med tegninger af Heinrich Hansen. Fol.
- 12) J. Paludan: Beskrivelse over Staden Kallundborg. 1788, s. 124.
- 13) Fra Arkiv og Museum. 5. bd., s. 460.
- 14) Fr. Algreen-Ussing: Efterretninger om Kalundborg. 1867, s. 117.
- 15) Kallundborg Kirke. Af Mogens Clemmensen og Vilh. Lorenzen. Udgivet af Selskabet til udgivelse af danske mindesmærker. Fol. København og London. (Dansk og engelsk tekst.) 1922. Dette er hovedværket om Kalundborg kirke.
- 16) C. M. Smidt: Anf. afh. i Fra Nationalmuseets Arbejdsmark, s. 34 f.
- 17) C. M. Smidt: Cistercienser-Kirken i Løgum. Med tegninger af Harald Lønborg Jensen. Udg. af Selskabet til udgivelse af danske mindesmærker. Fol. 1931, s. 70 f.
- 18) Chr. Axel Jensen: Lorents Jørgensen, Billedsnider. Fra Holbæk Amt IV, 1910, s. 5 ff. Samme: Danmarks Billedsnidere. 1911.
- 19) C. M. Smidt: Absalon og Roskilde Domkirke. Aarbøger for Københavns Amt 1928, s. 389.
- 20) Otto Blom: Befæstede Kirker i Danmark i den ældre Middelalder. Aarbøger for nord. Oldkyndighed og Hist. 1895, s. 1 ff. Emil Ekhoff: Om kyrkornas forna egenskab af försvarsverk. Sammesteds 1899, s. 19 ff.
J. Bä Löffler og M. Mackeprang: Har Kalundborg kirke haft Murkrone og Skyttegang? Sammesteds 1902, s. 37 ff.
- 21) Dan Lund: Lidt om Kalundborgs nedlagte Latinskole. Fra Holbæk Amt XXXI 1937, s. 119 ff.
- 22) C. M. Smidt: Fra det gamle Kalundborg. Fra Holbæk Amt II 1908, s. 126.
- 23) C. M. Smidt: Sammesteds, s. 128 ff.

Efter H. U. Ramsings 1. bind af et stort værk om staden København har forf. sammen med arkitekt Charles Christensen rekonstrueret Absalons borg, og arkitekten har tegnet den. Efter denne har borgen haft form som en lige-armet korskirke med et lavt, svært, ottekantet midtertårn. Den var omgivet af en rund mur med tårne. Denne grundplan og midtstillet tårn minder på engang om Kalundborg kirke og om San Satiro i Milano. Rekonstruktionen bliver da – dens rigtighed forudsat – et nyt bevis på, at Esbern Snare har været Vor Frue kirkes bygherre.

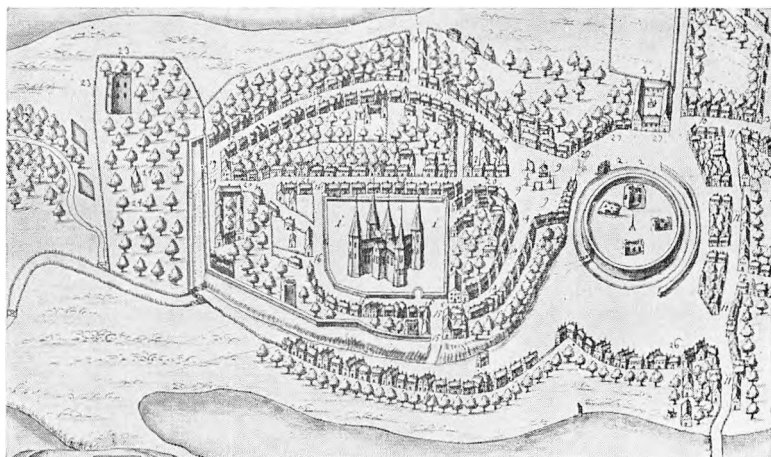

Fig. 13. Udsnit af Resens kort fra 1660'erne:

1. Vor Frue Kirke. 16. Rykind. 17. Søgade. 19. Vesterport.
 20. Mellemgade (Adelgade). 23. Søtaarnet. 24. „Lindegaaede“.
 Øverst lidt af Munkesøen.